

Axberg kyrkogård

Axberg socken, Strängnäs stift, Örebro kommun, Örebro län, Närke,

Inventering av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar 2015

Louise Anselm
Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen
Rapport 2015:19

Engelbrektsgatan 3
702 12 ÖREBRO
Tel. 019-602 87 00
www.olm.se

INLEDNING	4
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	4
METOD	4
BLANKETTER OCH RAPPORTER	4
FOTOGRAFIER	5
ARKIV	5
URVALSKRITERIER FÖR SÄRSKILT BEVARANSVÄRDA GRAVVÅRDAR	5
KRITERIER.....	5
GRAVVÅRDAR MED JÄRNDETALJER	5
KONSTNÄRLIG UTFORMNING.....	6
TIDSTYPISK OCH REPRESENTATIV FÖR SIN TID	6
GRAVVÅRDAR MED PERSON- ELLER LOKALHISTORISKT INTRESSE	6
TITLAR/YRKESGRUPPER	6
ORTS-, BY- OCH GÅRDSNAMN.....	6
SAMHÄLLSHISTORISKT VÄRDE	6
ÅTERANVÄNDNING AV GRAVVÅRDAR	7
HISTORIK BETRÄFFANDE BEGRAVNINGSSKICKET I SVERIGE	7
AXBERGS KYRKOGRÅRD	10
AXBERG SOCKEN HISTORIA	10
KORT BESKRIVNING AV AXBERGS KYRKA.....	11
KYRKOGRÅRDSHISTORIK	12
KYRKOMILJÖN.....	14
KYRKOGRÅRDSBESKRIVNING.....	15
KVARTERSBESKRIVNING	17
KVARTER A – G	17
KVARTER A	18
KVARTER B	19
KVARTER C	21
KVARTER D	22
KVARTER E	25
KVARTER F.....	25
KVARTER G.....	26
KVARTER H-O	28
KVARTER H	30
KVARTER I.....	31
KVARTER K-M	32
KVARTER N	33
KVARTER O	35
KVARTER P	36
NYA KYRKOGRÅRDEN	39
PERSONHISTORISK INVENTERING	41
BRISTER OCH ÅTGÄRDER	44
SLUTORD	47
KÄLLOR OCH LITTERATUR	47

INLEDNING

Kyrkogårdar och begravningsplatser är ofta anläggningar med en lång historia. Genom deras framväxt och utveckling över tid utgör de värdefulla kulturmiljöer. Det är av stor vikt att dessa miljöer vårdas och bevaras inför framtiden på ett föredömligt sätt.

En vandring på kyrkogården berättar om lokalbefolkningen och dess lokala historia. Inskriptioner på gravvårdarna kan berätta om yrken, vilka vittnar om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten, och släkter kan följas bakåt i tiden. Gravvårdar och även kyrkogårdar uppvisar arkitektoniska strömningar och skiftande ideal samt visar på äldre tiders hantverksskicklighet i detaljer som till exempel sten- och gjutjärnsarbeten.

Gravvårdarna visar även på olika samhällsklassers gravskick vilket är av stor vikt att värna om. Särskilt värdefull är den äldre indelningen i köpta och allmänna gravar. För gemene man kan det troligtvis vara lättare att förstå det kulturhistoriska värdet av de praktfulla och storskaliga gravvårdarna men lika viktigt är det att slå vakt om de mindre och anspråkslösa gravvårdarna då även de kan ha ett lika högt kulturhistoriskt värde.

Det är inte bara gravvårdarna som utgör viktiga komponenter i kyrkogårdsmiljön utan även andra element såsom gravplatsernas växtlighet, träd, murar, grindar, beläggning etc. Detta är något man bör väga in vid dagens förändringar som genomförs för att underlätta den praktiska skötseln av kyrkogården.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

ÖLM diarienummer: 2015.230.066

Dokumentation: Örebro läns museum, Louise Anselm och Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen

Tidpunkt för arbetenas utförande: Under våren och sommaren har Louise Anselm och Ing-Marie Nilsson vid Örebro läns museum genomfört fältarbetet av kyrkogårdsinventeringen, rapporten har sedan sammanställts under hösten 2015.

METOD

På uppdrag av Axbergs församling har Örebro läns museum genom Louise Anselm och Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen utfört inventering av Axbergs kyrkogård.. Den kulturhistoriska bedömningen av gravvårdar är gjord av Louise Anselm och Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen.

För att säkert veta att rätt gravvård inventerades hade undertecknad med sig i fält församlingens information från gravregistret samt gravkartor.

Blanketter och rapporter

De gravvårdar som bedömts ha ett kulturhistoriskt värde har dokumenterats med hjälp av en inventeringsblankett (se bilaga) och fotograferats.

Blanketterna redogör bland annat för gravvårdens gravplatsnummer, kvarter, inskription, titel, material, form, stil, skador och kulturhistoriskt värde med urvalskriterium samt en bild.

Inventeringen av gravvårdar sammanställs i en rapport som även innehåller historik över

begravningskicket i Sverige, historik för orten, historik över kyrkogården, en beskrivning av kvarteren.

Underlaget till hela inventeringen förvaras på Örebro läns museum och den sammanställda rapporten levereras till Kyrkogårdsförvaltningen dels i pappersform, dels på en DVD kommer även att tillställas länsstyrelsen i Örebro län och Strängnäs stift.

I rapporten avser begreppet gravvård den synliga gravanordningen med t.ex. omgärdning, växtlighet, ytmaterial, skulptur, sten, kors osv.

Vid bedömning av kulturhistoriska objekt behöver man i regel ett tidsperspektiv på några decennier. Kulturmiljövården brukar därför avstå från att ta ställning till objekt som är yngre än ca 30 år. Undertecknad har därför inte inventerat gravvårdar som är yngre än 1970-talet.

Fotografier

Bilderna har tagits med digitalkamera. De digitala bilderna har förtecknats och förvaras i Örebro läns museums bildarkiv. Bilderna finns även på den DVD som levereras till församlingen. Bilderna är tagna av Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen och Louise Anshelm om inget annat anges.

Arkiv

Inför inventeringsarbetet har vi gått igenom Örebro läns museums arkiv, använt litteratur och andra inventeringar som underlag. Information gällande personhistoriskt värdefulla gravvårdar har inhämtats muntligt vid vandring på kyrkogården med Inger Jansson och Margareta Johansson.

URVALSKRITERIER FÖR SÄRSKILT BEVARANSVÄRDA GRAVVÅRDAR

Kriterier

Följande urvalskriterier har använts i arbetet med att peka ut de särskilt bevaransvärda gravvårdarna:

- Alla gravvårdar av gjutjärn eller med järndetaljer
- Gravvårdar med speciell konstnärlig utformning
- Gravvårdar med tidstypisk och/eller representativ utformning
- Gravvårdar med titel/titlar
- Gravplatser av person- och bygds-/ortshistoriskt intresse
- Gravvårdar före år 1900
- Samhällshistoriskt värde

Gravvårdar med järndetaljer

I urvalet har inte alla gravvårdar med järndetaljer tagits med som kulturhistoriskt värdefulla. En del moderna/senare gravvårdar med järndetaljer har ej ingått i urvalet då de är för unga för att bedöma.

Konstnärlig utformning

Kriteriet konstnärlig utformning inkluderar både gravvårdar med hantverksmässigt utförande och s.k. ”katalogstenar” som är mer arbetade än medeltalet. Med katalogstenar avses serietillverkade gravstenar med hög hantverksmässig kvalitet.

Tidstypisk och representativ för sin tid

I inventeringen har ett antal gravstenar valts ut som är tidstypiska eller representativa för sin tid. Syftet är att belysa variationen i stil från olika tidsperioder och även att visa att utformningen av en gravvård var beroende av vilka ekonomiska resurser som stod till buds.

Gravvårdar med person- eller lokalhistoriskt intresse

Information gällande personhistoriskt värdefulla gravvårdar har inhämtats muntligt vid vandring på kyrkogården med Inger Jansson och Margareta Johansson samt även hämtats från lokalhistoriska böcker.

Titlar/Yrkesgrupper

Inventering av gravstenar och deras inskriptioner ger inblickar i bygdens historia. Gravstenarna berättar om vilka människor som levat och verkat i trakten och ger information om samhällets näringar vid olika tidpunkter i historien. Yrken kommer och går då samhället förändras och titlar som finns representerade på kyrkogården förekommer inte längre. En annan aspekt är att yrkena talar om klasstillhörighet och social status. Det kan därför vara av stort intresse att uppgifter om yrke och år dokumenteras. Man bör dock ta i beaktande att bevarade gravstenar vanligtvis tillhört dem som hade råd att skaffa sig en gravanordning.

Orts-, by- och gårdsnamn

Vanligt förekommande på gravvårdarna i allmänhet är Orts-, by- och gårdsnamn. Så pass förekommande att inte alla har kunnat tas med på enskilda blanketter utan endast belysts om gravvården haft något mer värde. Trots att inte alla dessa gravvårdar är inventerade är samtliga bevaransvärda och bidrar med värdefull information om bygdens historia.

By- och gårdsnamn på –sta, -by och –inge har anor från järnåldern.

Samhällshistoriskt värde

Titel eller inskription som berättar om historiska samhällsförändringar t.ex. utvandringen till Amerika.

ÅTERANVÄNDNING AV GRAVVÅRDAR

I dag är tankar om hushållning och återanvändning av naturens resurser högaktuella. Centrala gravvårdskommittén tog 1998 fram en skrift, ”Gravvårdar - allmänna råd för bevarande och återanvändning”, som belyser möjligheterna till detta, råd för att värna, bevara och återanvända gravvårdarna på kyrkogårdarna. Återanvändning av gravanordningar och gravstenar uppfattas av många som en svår fråga. Det förekommer i Sverige och är på vissa håll en sed men på andra håll en helt främmande företeelse.

En kulturhistoriskt värdefull gravvård med krattad sand och stenram som går att återanvända, kvarter 4 på Ramsbergs gamla kyrkogård.

De inventerade kyrkogårdarna har alla kulturhistoriska gravvårdar som går att återanvända. Det kan vara en stenram som i sitt sammanhang i kvarteret är kulturhistoriskt värdefull, eller en typ av sten som i sitt sammanhang eller på grund av sin utformning är kulturhistoriskt värdefull. Vid återanvändning skall den nya gravrättsinnehavaren acceptera till exempel stenens utformning och eventuella utsmyckning, ytmaterial, stenram mm.

HISTORIK BETRÄFFANDE BEGRAVNINGSSKICKET I SVERIGE

Nedanstående historik är baserad på *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, Kyrkogårdsinventeringar av *Hille kyrkogård, Gästrikland, Misterhults kyrkogård, Linköping stift och Norra kyrkogården, Askersund*.

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så sätt att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. Vanligt förekommande är att en begravningsplats rymmer ett kapell inom sitt område.

I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar. Kristendomens införande innebar bland annat att bränning av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt större utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogården delades upp i olika områden, först mellan byarna, med byvisa begravingar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligtvis av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen fanns i form av stenkors, tumbor och hällar. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller av ett träkors. Välbärgade människor begravdes redan under medeltiden även inne i kyrkan.

Under 1600-talet var det kyrkorummet, fristående gravkor, inredda gravrum m.m. som utgjorde platsen för de välbärgades gravar medan gemene man begravdes på kyrkogården. Vanligt var att kyrkogården omgärdades av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som den då kallades, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, kallmurad. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på flera sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till men rent praktiskt genomfördes inga omvälvande förändringar på kyrkogårdarna under 1700-talet.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut tilltog protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs smittospridande, ohygieniskt och orsakade stort obehag, framför allt sommartid. I början av 1800-talet genomdrevs en författning som krävde trädplanteringar och striktare planer på nyanlagda kyrkogårdar. År 1815 förbjöds begravningar inne i städer och byar, begravningsplatserna skulle anläggas utanför tätorterna. Dessa bestämmelser kan ses som ett resultat av den debatt som förts under 1700-talet.

De nya kyrkogårdarna var symmetriskt uppbyggda med gångar, kvarter och trädalléer. Trädplanteringar var ett viktigt inslag och framförallt på de nyanlagda kyrkogårdarna där det tillämpades en stram parkkaraktär. Landsortens kyrkogårdar var emellertid fortfarande enkla med sparsam vegetation, möjligtvis hade en trädkrans planterats.

Mot slutet av 1800-talet hade kyrkogårdarna utvecklats till det utseende som vi idag förknippar med en äldre kyrkogård. Fler planteringar hade anlagts samt lummiga alléträd, hängträd och vintergröna häckar. Vid denna tid blomstrade även stenindustrin och gjuteriverksamheten vilket bidrog till att gravvårdarna började massproduceras. De vanligtvis höga vårdarna av granit, marmor, och kalksten samt järnstaket, gjutjärnsurnor och gjutjärnskors är karaktäristiska för slutet av 1800-talet.

Kyrkogårdar och begravningsplatser indelades i olika områden, dels där den dödes familj fick köpa gravplats, dels områden som var kostnadsfria. Dessa senare områden kallades vanligtvis allmänna linjen, s.k. linjegravar. Här begravdes människor i den ordning de avled. Detta sätt att begrava ansågs vara mycket fördelaktigt eftersom gamla gravar åter kunde öppnas när kyrkogården var fullbelagd. Följden av detta blev att stora grupper i samhället, de fattiga och anonyma, förblev anonyma även efter döden. Begravningsättet med linjegravar förekom ända in på 1960-talet.

*En välbevarad rad
med allmänna
linjegravar i kvarter 5
på Södra kyrkogården,
Lindesberg.*

Under 1800-talets senare del blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostade gravvårdar. Samtidigt blev de förmögnas gravvårdar allt mer exklusiva. Parallellt med den strikt anlagda kyrkogården började man mot slutet av 1800-talet anlägga kyrkogårdar med en mindre stram utformning, inspirationen hämtades från den engelska parkens friare former och landskap.

Skogskyrkogårdar, som i Sverige blev populära under 1900-talets första hälft, kan sägas ha utvecklats från den friare parkkyrkogården. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena. Under 1900-talet accelererade massproduktionen av gravstenar och strängare utformningsbestämmelser ledde till att gravvårdarnas variationsrikedom efterhand försvann. Även vegetationens utformning blev enklare. Stora gräsmattor med enkla rygghäckar blev vanliga istället för grusgravar och olika häckarrangemang. Träden är dock fortfarande dominerande på kyrkogårdarna. Skogskyrkogårdarna däremot har en variationsrikedom i formspråk och vegetation, trots att gravstenarna liknar dem på övriga kyrkogårdar.

Gravkvarteren från 1950- och 60-talen kännetecknas av kraven på rationell skötsel och enhetlig utformning. Detta har bidragit till nästan identiskt lika gravvårdar stående i rad med rygghäckar mellan raderna. Gångar såddes igen för att ingå i den allmänna gräsytan, arbetskrävande häckarrangemang eller kantstenar runt vårdarna togs bort och alléträd gallrades ut.

De senaste årtiondena har de stränga reglerna för gravvårdarnas utformning mjukats upp och gett ett större utrymme för personligt formspråk.

AXBERGS KYRKOGRÅRD

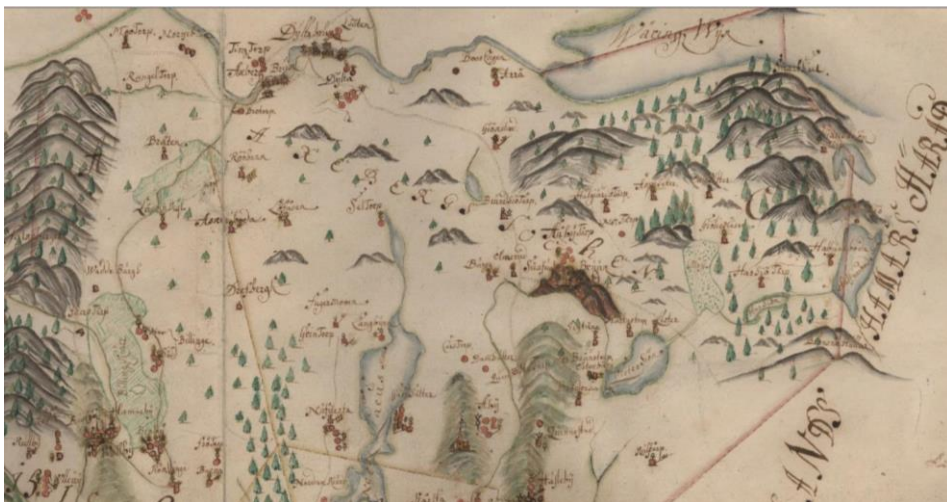
Axberg socken historia

Av de många fornyfynden i området att döma var Axberg socken bebott redan under stenåldern. Även ortnamnen med ändelserna –sta såsom i Kvinnersta, Nävesta, Hovsta vittnar om en förhistorisk bebyggelse.

Närkeslättens bördiga åkrar och närheten till den mineralrika Bergslagen har gjort området attraktivt för bosättning. Befolkningsunderlaget gav löfte om ett rundligt tionde och följaktligen tog kyrkobyggandet fart i samband med kristendomens införande. Många av Närkes kyrkor är uppförda under tidig medeltid och Axbergs första stenkyrka tros ha uppförts under 1100-talet. Sockenbildningen genomfördes enligt uppgift år 1315, då socknens namn skrevs ”Axberg”.

Dyltaån, som rinner igenom socknen gav förutsättning för anläggning av ett järnbruk. När bruket Axbergshammar anlades är okänt men en uppgift från 1500-talet uppger att bruket hade två hammarsmedjor. Under 1800-talet utvecklas det frälseägda bruket och får en inriktning på framställning av manufaktur som komplement till stångjärnsframställningen. Förutom Axbergs hammar och säteri har ytterligare näringsverksamheter, vid sidan av jordbruket, gett utkomst åt ortens innevånare, däribland, Dylta svavel- och rödfärgsbruk samt Dylta Kalkbruk. Mot slutet av 1800-talet upphörde dessa verksamhetsgrenar. Men på 1920-talet återupptog Strå Kalkbruk framställningen av kalkprodukter och utvecklade verksamheten fram till 1975, då produktionen upphörde. Företaget hade 150 man anställda, när det var som störst.

Då en av Sveriges äldsta järnvägsförbindelser, Köping-Hult banan, drogs igenom socknen 1856 förlänades Axbergs socken med två järnvägsstationer, med tillhörande post och telegraf. Några år senare genomgick socknen ytterligare en förändring i samband med kommunreformen 1862, som innebar att de borgerliga frågorna administrerades av den nybildade Axbergs landskommun. Kommunen utvidgades på 1950-talet och i samband med kommunsammanslagningen 1971, införlivades Axberg med Örebro kommun.

Geografisk karta 1688
(delförstoring)
© Lantmäteriet.

Axbergs kyrka och stiglucka från nordväst. Fotograf: Bertil Waldén, årtal okänt. Källa: ÖLM.

KORT BESKRIVNING AV AXBERGS KYRKA

Axberg kyrka har ett rektangulärt långhus med rakt avslutat korparti i öster med bakomliggande sakristia under eget tak samt torn i väster. På var sida om tornet finns rundade trapphus med trappor till tornets övre plan. Långhus och sakristia täcks av brutna valmade tak och kröns av ett kors. Tornet har en hög spira med utsvängt takfall, krönt av ett kulkors med tupp. Samtliga tak är täckta med kopparplåt. De av sten murade ytterväggarna är spritputsade och avfärgade i gult med släta fönsternischer, rusticerad portal i väster samt profilerad takfot i bruten vit kulör. Sockeln är putsad men skiljs från resten av fasaden genom avvikande färgsättning i grått. Tornet med avtrappat murliv har plåtklädda indragningar målade i grått.

Troligtvis uppfördes under 1100-talet en stenkyrka med torn med avtrappat murliv, ett s.k. närketorn.

1861 förstörades kyrkans fönster och gjordes rundbågiga samt att den norra entrén i långhuset murades igen.

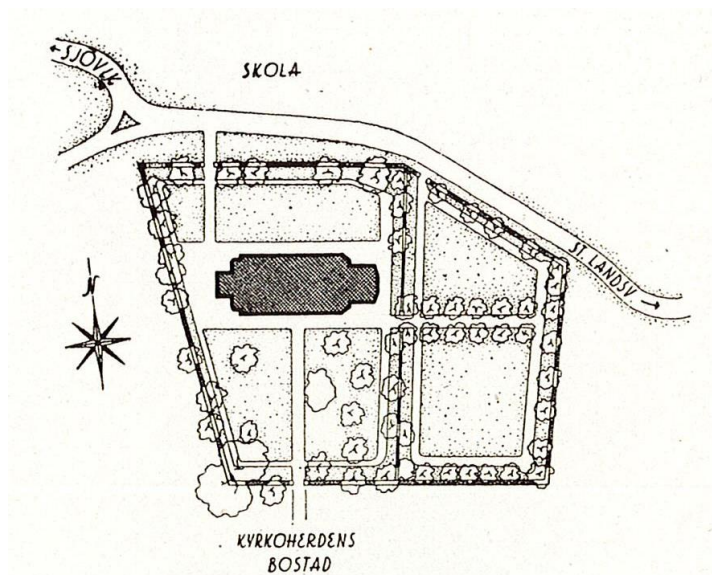
Vy från Axberg med kyrkan i fonden. Längst t.v. ses Kyrkskolan som även användes som kommunalhus. Foto år 1925. Källa: Örebro stadsarkiv

KYRKOGRÅRDHISTORIK

Källa text och bild: Lundberg, E. m fl. (1949) Sveriges kyrkor Konsthistoriskt inventarium. Stockholm: Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag.

Den äldre kyrkogården är belägen runtom kyrkan där södra sidan utgör största delen av kyrkogården. Under 1750-talet omlades den gamla av gråsten uppförda kyrkogårdsmuren. Muren var då rappad samt hade tjärat brädtak. År 1792 torvtäcktes kyrkogårdsmuren.

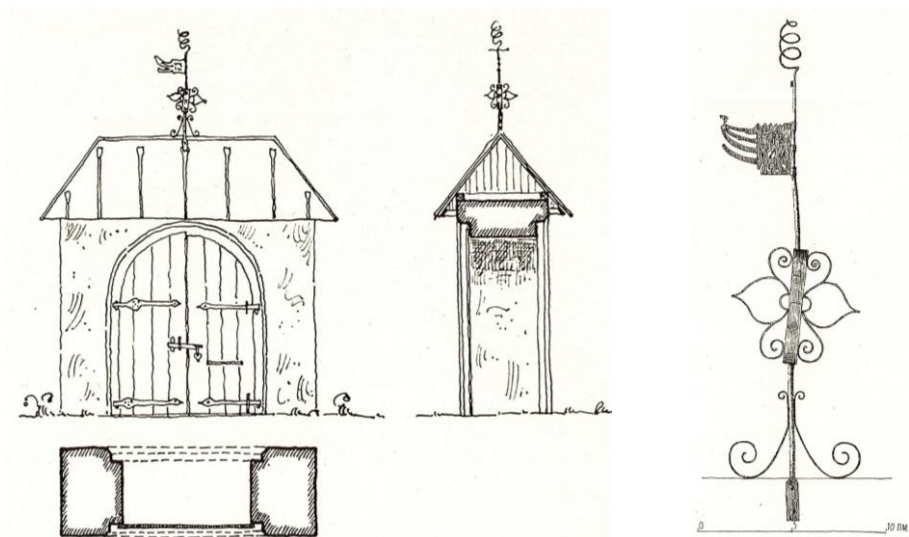
Mellan åren 1912-1914 anlades öster om kyrkan ett terrasserat område. I samband med utvidgningen raserades den östra ursprungliga muren.

Situationsplan över Axbergs kyrkogård 1949. Utvidgning utförd 1912-1914 öster om kyrkan.

Kyrkogårdsmuren hade tidigare stigluckor i öst, väst samt norr. Den norra stigluckan är uppförd i tegel, vitputsad samt har sedan 1910 svartmålat plåttak. Innan byte till plåt utgjordes taktäckningen av tjärat spån.

År 1949 kröntes stigluckan av en vindflöjel med IHS-SOS-1669 utstansat i plåten.

*Stiglucka samt väderflöjel
daterad 1669.*

Den norra stigluckan uppmurades på nytt 1744 medan stigluckorna åt öst och väst uppfördes 1750-51 samt 1753. Troligen raserades de senare år 1793, året då det i söder och väster murades grindpelare vilka vitputsades samt täcktes med svartmålade plåthuvar. Invid den norra stigluckan upptogs år 1888 en ingång. Ytterligare en ingång upptogs i norra muren, årtal okänt. År 1949 var den södra och de bägge norra ingångarna i bruk, bägge med smidda järngrindar. Södra gången ledande till prästgården.

Kyrkogården var tidigt bevuxen med lövträd där den första planteringen utfördes 1764, verkställd av kyrkoherden.

En terrassering med gravsten finns i gamla kyrkogårdens sydvästra hörn vari kyrkoherde Pehr Westerberg vilar. År 1949 fanns även i nordvästra hörnet en terrassering samt en trappa därtill. Platsen skulle enligt tradition ha varit avsedd för "självspillingar", d.v.s. de som tog sitt eget liv. Stoffet fördes in över muren. En kyrkvaktare uppges ha låtit vigt grus och jord samt skräp samlas här istället för att föra det från kyrkogården varpå en upphöjning bildats.

KYRKOMILJÖN

Axbergs kyrka är belägen på en markant höjdsträckning med utsikt över ett småbrutet odlingslandskap. I den välbevarade kyrkomiljön ligger skola, lärarbostad och kyrkstallar från 1880-talet, äldre prästgård och arrendatorsboställe, nu med nya funktioner.

Flygfoto från 1958.

Flygfoto över Axbergs kyrka. Notera stenramsgravarna på ömse sidor om grusgången i riktning mot kyrkans långsida, de högresta gravstenarna längs stödmuren mot kyrkogården åt öster och de mindre linjegravarna i de östra kvarteren.

Källa ÖLM

KYRKOGRÅRDSBESKRIVNING

Källa: Borg, A. (2005) *Kulturhistorisk karakterisering och bedömning av Axberg kyrka*

Kyrkogården omfattar en äldre del kring kyrkan, ett terrasserat område öster om den äldre kyrkogården, anlagt 1912-14, samt en utvidgning i söder och öster, anlagd i början av 1950-talet. I den äldre terrasseringen, i det gamla kyrkogårdsområdets nordöstra hörn, finns en bisättningsbyggnad inrymd.

I början av 1970-talet framfördes förslag om en utvidgning åt norr i direkt anslutning till ett f.d. kyrkstall som nu används som redskapsbod. Förslaget godkändes av Riksantikvarieämbetet med tillägget att planteringen mot redskapsboden ”hålls tillräckligt låg”. Innan markområdet togs i bruk gjordes en utfyllnad för att omvandla den sluttande terrängen till jämn markyta.

Kyrkogården omgärdas av en kallmurad stenmur i norr och väster, delvis bevuxen med gräs, i öster och delvis i norr av en planterad granhäck. På utvidgningen i söder avgränsas kyrkogården i söder och delvis i sydväst av en planterad häck.

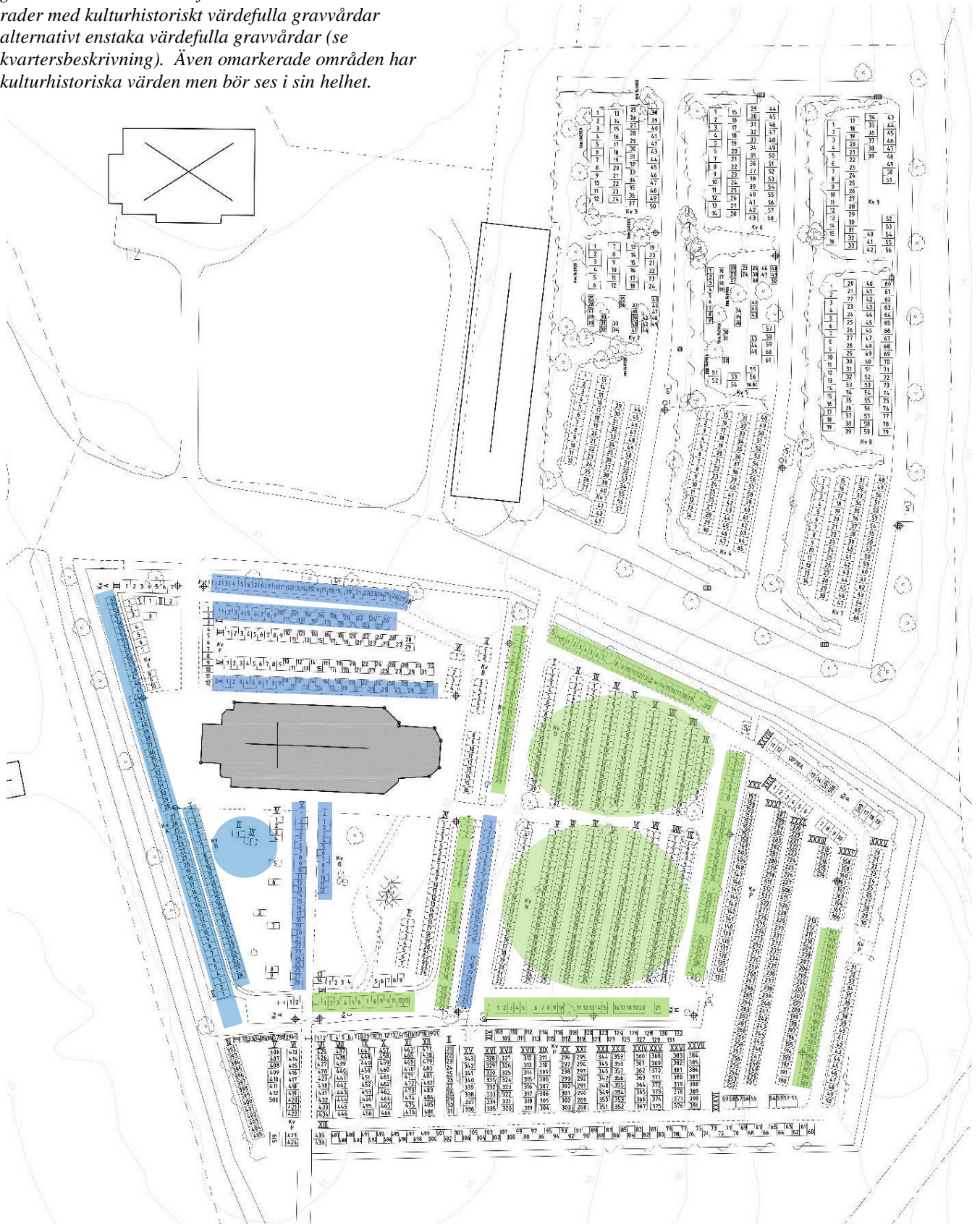
En äldre stenmur ramar in den äldre delen av kyrkogården där den södra samt östra muren utgörs av en stödmur. Delar av en trädkrans finns längs norra och västra sidan. I väster är träden planterade utanför muren. Utvidgningen i öster har en dubbel rad med lövträd planterad längs med mittgången i öst-västlig riktning som leder upp till kyrkan. I muren som omgärdar den äldre delen av kyrkogården finns putsade grindstolpar kvar i söder och i öster. Grindstolparna är klädda med huv av svartmålad plåt och har inga grindar kvar.

Kyrkogården har tre entréer. Två i norra muren med grindstolpar av granit med avfasade kanter upptill och markerad bas nedtill. Båda entréerna är försedda med pargrindar av svart smide. Entrén i öster har en pargrind och stolpar av trä, målade i en mörkbrun kulör. De äldre entréerna i söder och öster, in till den äldre delen av kyrkogården, utgörs av kraftiga höga samt slätputsade grindstolpar/pelare med profilerade avslut mot det flacka pyramidformade krönen. Krönen är täckta med svartmålad skivtäckt plåt. I grindstolparna finns fästen kvar till tidigare grindpar. I norra kyrkogårdsmuren nordvästra del finns en stiglucka från 1744. Den är murad av tegel och vitputsad samt har sedan 1910 svartmålat plåttak. Stigluckan används inte som entré i dag.

Kyrkogårdens gångsystem är belagt med grus. En plattläggning går från stigluckan i norra muren, bryts av grusplanen framför kyrkans västportal och fortsätter sen fram i en båge till östra entrén. Plattraden bryts av den grusgång som leder från kyrkans södra långsida ned till södra entrén vidare genom södra utvidgningen. Gångsystemet ändrar inte karaktär utan behåller bredd och utseende genom hela kyrkogården.

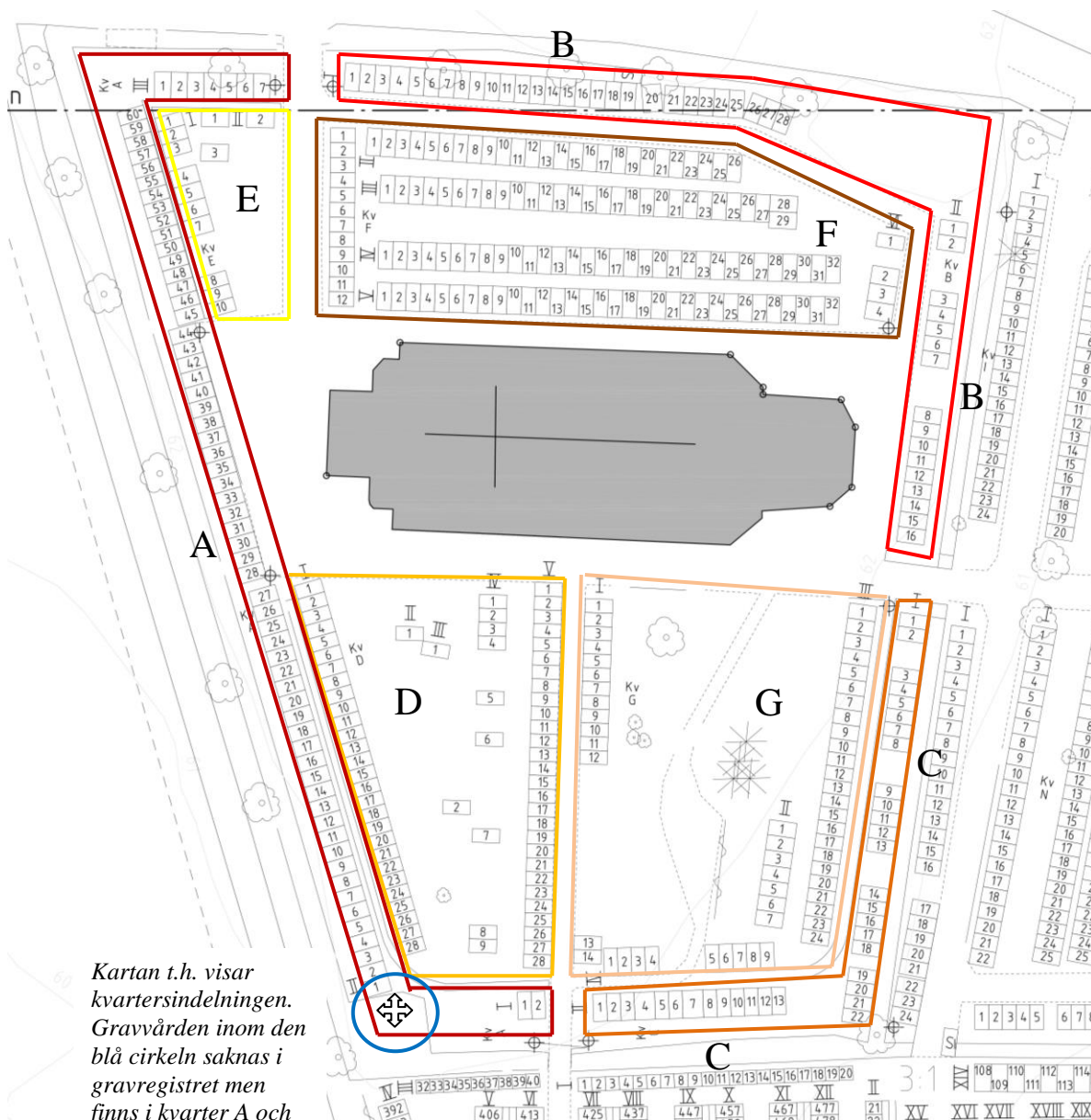
AXBERGS KYRKOGÅRD

Blåmarkerade områden visar på områden med kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar. I grönmarkerade områden finns hela eller delar av rader med kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar alternativt enstaka värdefulla gravvårdar (se kvartersbeskrivning). Även omarkerade områden har kulturhistoriska värden men bör ses i sin helhet.

KVARTERSBESKRIVNING

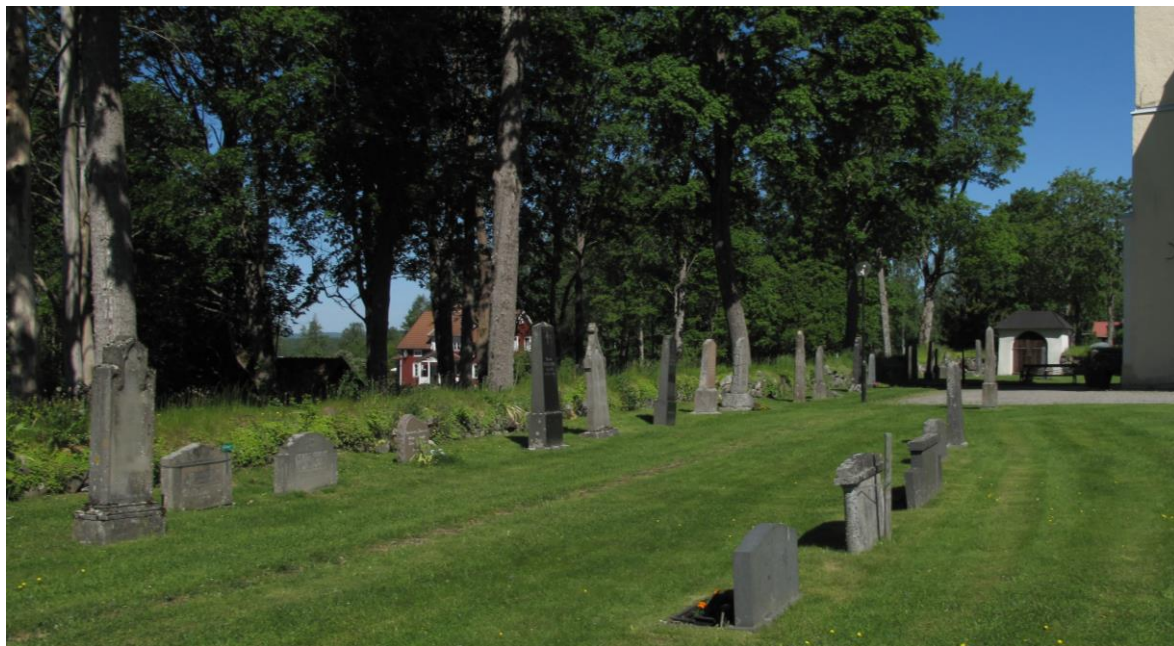
KVARTER A – G

Kartan t.h. visar kvartersindelningen. Gravvården inom den blå cirkeln saknas i gravregistret men finns i kvarter A och har i inventeringen fått beteckningen gravnr. 1, rad IV.

Kvarter A

Kvarteret A löper längs muren väster om kyrkan, samt till viss del längs muren i norr och i söder. Kvarteret utgör ett av de äldsta och mest välbevarade kvarteren på kyrkogården. Gravvårdarna står i en sammanhängande gräsyta med ryggarna vända mot muren och består huvudsakligen av större familjegravar. Framför gravvårdarna finns en delvis överväxt gång av plattor i nord-sydlig riktning. I kvarteret finns den äldsta stenen på kyrkogården, från 1700-talets andra hälft. Gravstenen är placerad på en gräsklädd avsats med stödmur av grovt formhuggen sten och är mycket karaktärskapande för såväl kvarteret som den södra delen av kyrkogården. Övriga gravvårdar är från sent 1800-tal till tidigt 1900-tal. Några få stenar har tillkommit senare.

Del av kvarter A, foto från söder.

Kvarter A. Till vänster i bild, kyrkogårdens äldsta gravvård från 1700-talet.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kalkstenen försvann mer eller mindre som material i gravvårdar allt eftersom graniten blev populärare. Den svenska industrialiseringen kom igång på allvar mellan 1870-1880 vilket betydde att det mesta av bearbetningen tidigare skedde för hand. Vanligt vid tidpunkten före 1880 tycks vara stenar med polerad framsida och med sparsam dekor för att efter 1880-talets mitt få en mer avancerad dekor. I kvarteret finns gravstenar med nygotisk dekor och form, naturformer eller i en mer klassisk form, i kalksten, granit eller diabas. Kvarteret visar på en variation av gravstenar i fråga om material och tidstypisk dekor i förhållande till dess ålder, från den mer formbara kalkstenen till de klassicistiska gravstenarna av obelisktyp med sparsmakad dekor i diabas.

Rekommendation

Inga nya gravstenar bör tillföras kvarteret. Här finns ett antal gravvårdar av kalksten, ett vanligt material i äldre förindustriella gravvårdar. Kalkstenen var en lättbearbetad sten som möjliggjorde en dekorativ bearbetning av materialet. På grund av sin porositet är kalkstenen dock känslig för sprickbildning och utsätts ofta för frostsprängningar. Några av stenarna i kvarteret uppvisar stora sprickbildningar och ska därför skyddas vintertid så att skadorna inte förvärras.

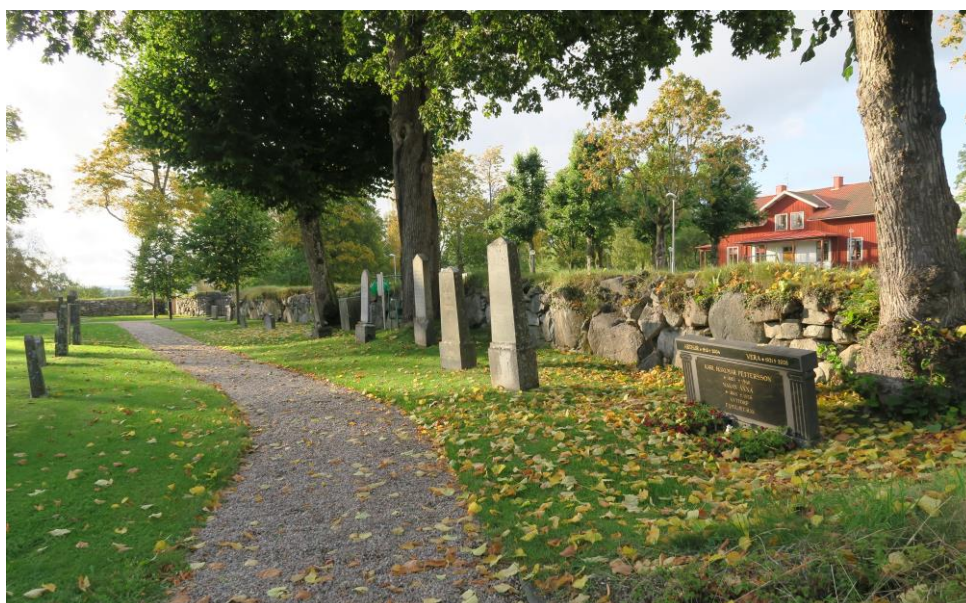
Mellan kvarter A och E och kvarter A och D löper en gång av cementplattor som med fördel, för att förstärka kvarterets karaktär, byts mot en grusgång likt den på motsvarande sida om mittgången. En grusgång samt en mindre faktaskylt mellan kvarter A och E skulle även komma att framhäva stigluckan och dess historiska betydelse.

Kvarter B

Kvarter B är beläget norr och öster om kyrkan och löper i norr längs kyrkogårdsmuren och i öster längs stödmuren mot utvidgningen öster om kyrkan. Marken är gräsbeväxt och ramas in av muren samt grusgången.

Här finns flera höga gravvårdar från 1880-talet som längs norra muren "bildar en enhet"/hör samman med gravvårdarna på andra sidan grusgången i kvarter F. Noteras bör också att kvarteret har ett flertal titlar såsom Nämndeman, Hemmansägare Postmästare, Ingenjör samt Häradsdomare.

Östra delen av kvarteret har övervägande låga breda gravvårdar från mellan- och efterkrigstid.

Kvarter B, samtliga vårdar vända mot grusgången. Foto

Östra delen av kvarteret.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret har i dess norra del till stor del tidstypiskt höga gravvårdar vilka visar på skicket med köpegravar vilka främst återfinns invid gångar och längs murar. Träden längs norra muren utgör ett viktigt inslag då de dels delar in raden med gravvårdar i sektioner likväl som de förstärker kvarterets äldre karaktär.

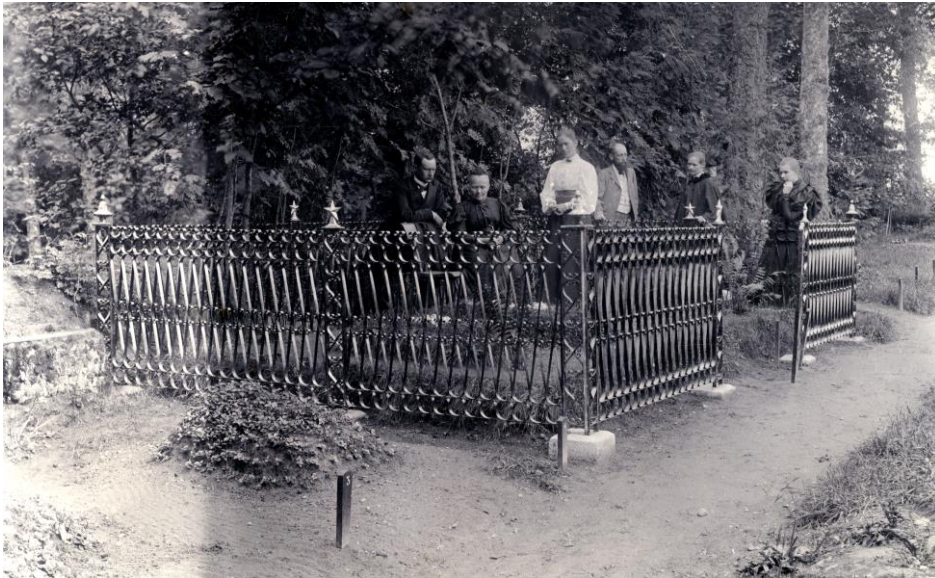
Rekommendationer

Några av gravvårdarna är av kalksten, varav en del har stora skador. För att inte förvärra skadebilden ska gravvårdarna täckas vintertid med ett skydd med god ventilation. I kvarteret finns även låga breda gravstenar från 1900-talets mitt, som kan återanvändas genom att de ges en ny inskriptionsyta. Nya gravstenar kan med fördel infogas längs östra muren, gravstenarna bör anpassas till befintliga, låga alternativt liggande med liknande form och storlek som befintliga.

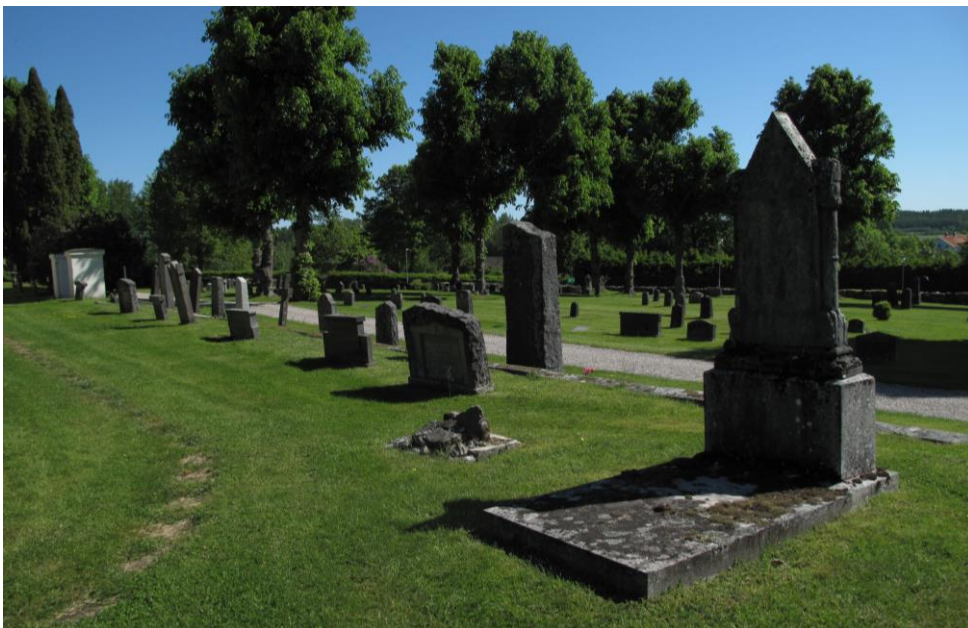
Kvarter C

Kvarter C löper i vinkel längs kyrkogårdens sydöstra hörn i anslutning till stödmuren i öster och den äldre yttermuren i söder. Här finns några av kyrkogårdens förnämsta gravvårdar, de äldsta i kalksten. Kvarterets läge invid stemmuren skapar ram och karaktär åt gravvårdarna och till kyrkogården som helhet. Kvarteret avgränsas av en rad med cementplattor som är en rest efter en äldre grusgång.

Mot söder fanns tidigare en gravvård, tillhörande prosten Kjällmark, med omgivande järnstaket. Vid ett senare skede har gravvården bytts ut mot en enklare gravvård. (Gravnr.7,8, rad 2). I övrigt består kvarteret av familjegravar från olika samhällsklasser från tiden mellan 1870-1950. Titlarna på gravstenarna uppvisar också variation där både hemmansägare, kantor och förskolelärare förekommer.

Prosten Kjällmarks grav. Årtal okänt. ÖLMs arkiv.

Gravvårdar invid östra stödmuren.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret har ett variationsrikt bestånd av gravvårdar från ett brett tidsspänn där framförallt södra sidan uppvisar både tidstypiska samt välarbetade gravvårdar.

Rekommendationer

Kvarteret tillhör ett av de äldsta och visar likt tidigare kvarter på bruket med köpegravar längs murar samt gångar. Nya alternativt återanvända gravstenar bör kunna tillföras kvarterets östra del om dessa överensstämmer med befintliga i storlek och utformning. Kalkstensvårdarna bör ses över av stenkonservator samt skyddas mot fukt vintertid med en huv med god ventilation.

Kvarter D

Kvarter D är beläget vid kyrkans södra sida och väster om mittgången. Gräsbeväxt öppen yta som mot kvarter A delas av med en gång av cementplattor. I anslutning till kvarter A finns även några äldre gravvårdar från tidigt 1900-tal som karaktärsmissigt hör samman med gravvårdarna på motsatt sida om gången.

Längs grusgången från södra entrén och upp mot kyrkan finns större familjegravar varav några har kvar sin stenram. Flera av kvarterets gravar hade tidigare stenram, vilka på senare tid, tagits bort. I kvarterets mitt tronar en hög grovt huggen monolitsten i granit med engelsk inskription i en kopparplåt med året 1843. (se avsnitt om personhistoria). Gravvården har en udda karaktär som sätter sin särprägel på kvarteret.

Grusgång från södra entrén, kvarter D till vänster och G till höger om grusgången. kvarter D vänster om mittgången, med dess välbevarade rad breda gravvårdar.

En högre granitvård rest över en av de engelska förmän som arbetade med järnvägen Köping-Hult. Gravvården har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Mindre välarbetade kalkstensvårdar i förgrunden. De båda mindre vårdarna låg med stor sannolikhet inom samma stenram tidigare.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Gravarna från 1900-talets mitt skapar en enhetlig karaktär som med fördel bör bevaras. Märkbart är även de små gravstenarna i kyrkans närhet som har en tidstypisk dekor på sidorna, vilket är sällsynt på gravstenar i det mindre formatet. Gravstenarna står på kalkstensfundament, som ska lyftas upp för att inte skadas av ovarsamhet vid grässtrimming.

Rekommendationer

Från antikvariskt håll är det inget som hindrar att gravvårdarna från 1900-talets mitt återanvänds förutsatt att endast inskriptionsytan förnyas i likartat utförande. Den öppna ytan i kvarterets mitt kan med fördel användas till nya gravplatser, förutsatt att karaktären på gravvårdarna harmonierar med befintliga. Stor hänsyn visas de mindre kalkstensvårdarna samt den stora ”engelska” gravvården i granit som idag är ett betydelsefullt minne från tiden då Köping-Hult banan anlades vid 1800-talets mitt.

Tillägg

Under arbetet med inventeringen fördes en diskussion mellan Axbergs församling, Örebro Läns Museum samt Länsstyrelsen om anläggandet av en askgravplats på kyrkogården. Ett förslag har utformats som ur kulturhistoriskt perspektiv väl tar hänsyn till befintliga gravvårdar med historiskt värde. Arbetet med askurnplatsen har påbörjats och är förlagd i kvarterets mittdel. Utformningen är klassicistisk med formen av ett antal sammanhängande cirklar i fallande storlek där figurens yttre kanter kommer att markeras av häckar. På yttersidan av häcken återfinns de äldre gravvårdarna. De mindre kalkstensvårdarna samt den ”engelska” stenen i kyrkans närhet kommer att kvarstå på befintlig plats i den övre cirkeln.

För att understryka kvarterets ålder kan den övre cirkelns markyta få utseendet av orörd äng. Längs häckens inre sida kommer att antal mindre rektangulära liggande gravstenar placeras. Äldre gravstenar vars gravrätt upphört återanvänds, d.v.s. sågas till lämplig storlek och placeras enligt ritning. Tanken är god angående utformningen då denna delar kvarteret i fler enheter vilket ökar/förstärker rumskänslan. Utformningen kombinerad med lägre häckar stör inte överskådligheten och intilliggande kvarter liksom att häckarna åter förstärken placeringen

av de låga breda gravvårdarna längs mittgången. Igenväxta gångar belagda med gjutna plattor ersätts med fördel av grusgångar vilka förhöjer symmetrin, förstärker den ursprungliga uppdelningen med dess äldre parkkaraktär.

Arbetet med askurnplatsen påbörjat, december 2015. Främst i bild den "engelska" gravstenen samt de mindre liggande kalkstensvårdarna.

Kvarterets lägre gravstenar kommer att "förankras" med nya rygghäckar liksom att anläggandet av askurnplatsen skapar balans åt kyrkogårdens södra sida.

Kvarter E

Kvarteret är beläget i kyrkogårdens nordvästra hörn i anslutning till kvarter A och flankerar huvudentrén mot kyrkan. Kvarteret är litet och här finns endast ett fåtal gravstenar. Marken är gräsbevuxen och mot kvarter A löper en gång av cementplattor.

Stenarna är placerade i nordsydlig riktning och är varierande till sin utformning. Gravvårdarna är från tidigt 1900-tal fram till 1900-talets mitt.

Kvarter E, foto från öster.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

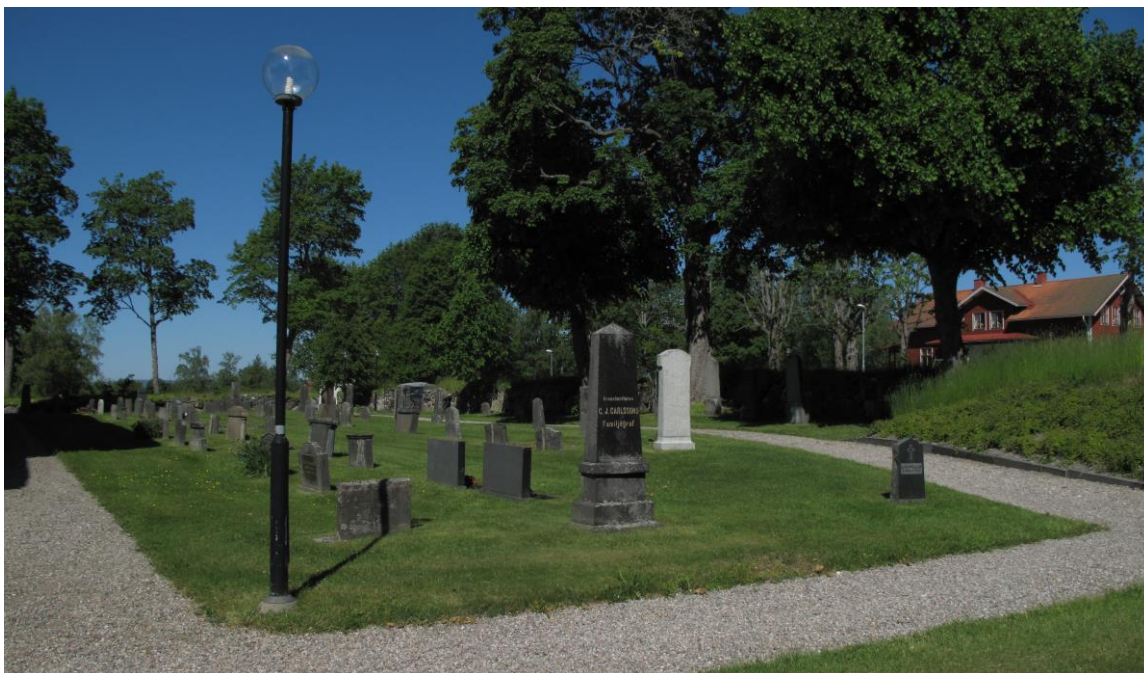
Kvarterets centrala position vid sidan av entrévägen mot kyrkan gör anspråk på att karaktären i kvarteret behålls intakt.

Rekommendation

Nya gravvårdar kan tillföras om dessa anpassas i form och storlek, äldre återlämnade gravstenar återanvänds med fördel. Kvarteret kan på grund av dess storlek samt det fåtal gravstenar som finns behöva struktureras på så sätt att nya gravstenar initialt placeras i de främre raderna för att åstadkomma ett mer avgränsat och markerat kvarter.

Kvarter F

Kvarter F är beläget norr om kyrkan och omges av en grusgång. Marken är täckt av gräs, bortsett från kyrkogårdens enstaka grus-/sandgravar med stenram, som fortfarande finns kvar. Tidigare fanns här flera sand-/grusgravar som tyvärr tagits bort. Kvarteret är långsmalt och gravarnas placering följer kvarterets ytterkonturer. I kvarterets mitt löper raderna i öst-västlig riktning. Gravarna längs gången i norr samt i öster utgör de äldre i kvarteret och är från 1900-talets första decennier. De består huvudsakligen av höga stenar. Övriga stenrader är något senare, till stor del från 1900-talets mitt och fram till nutid och består övervägande av låga breda stenar. Mycket tyder på att kvarteret i äldre tid delats i mitten av en längsgående grusgång. Titlar förekommer också på kvarterets gravstenar däribland ”kronojägare”.

Kvarter F, foto från öster. Notera den höga ljusa granitvården, vården visar på tidigare gångsystem då gravvården vid tidpunkten för dess resning med stor säkerhet placerades vänd mot en grusgång. Till vänster i bild en dubbel rad med vårdar från 1900-talets mitt.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret är troligtvis det första att tas i bruk/omdisponeras för mellan- och efterkrigstidens gravvårdar innan utvidgningen i söder. Gravvårdarna längs gångarna visar på ett äldre anlagt kvarter.

Rekommendationer

Mellan några rader har det tidigare funnits rygghäckar vilket med fördel skulle kunna planteras in igen för att återskapa karaktär, tidsanda och rumslighet. Raden närmast gången i norr kan kompletteras med nya stenar som i storlek och utformning anpassas till de intilliggande stenarna. Kvarterets centrala del är homogen med breda låga gravstenar/vårdar vilket innebär att i första hand bör befintliga stenar återanvändas och befintlig dekor behållas. Tillförs nya gravstenar anpassas dessa i form och storlek.

Kvarter G

Kvarterets nära belägenhet till kyrkan, på sydsidan, öster om mittgången, anger att kvarteret tillhör den äldre delen av kyrkogården. Tyvärr finns inte många tidiga gravar kvar, men kvarteret har behållit sin vegetationsrika karaktär (se nedan). I kvarterets mitt finns en högväxt tujahäck, en låg välansad häck samt häggmistel och klotkörsbär som delar kvarteret i två sektioner. Moderna inslag som minneslund, med blomrik plantering, sittbänkar i gjutjärn och en svängd grusgång har skapat en nutida karaktärs uttryck. En gång med cementplattor markerar en äldre stenrad från 1940 -50 talen. Även titlar förekommer i detta kvarter.

Kvarter G, foto från sydöst.

Äldre fotografi av Axbergs kyrka och kyrkogård. Fotograf och årtal okänt. Källa: ÖLM.

Kvarter G, foto från söder.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

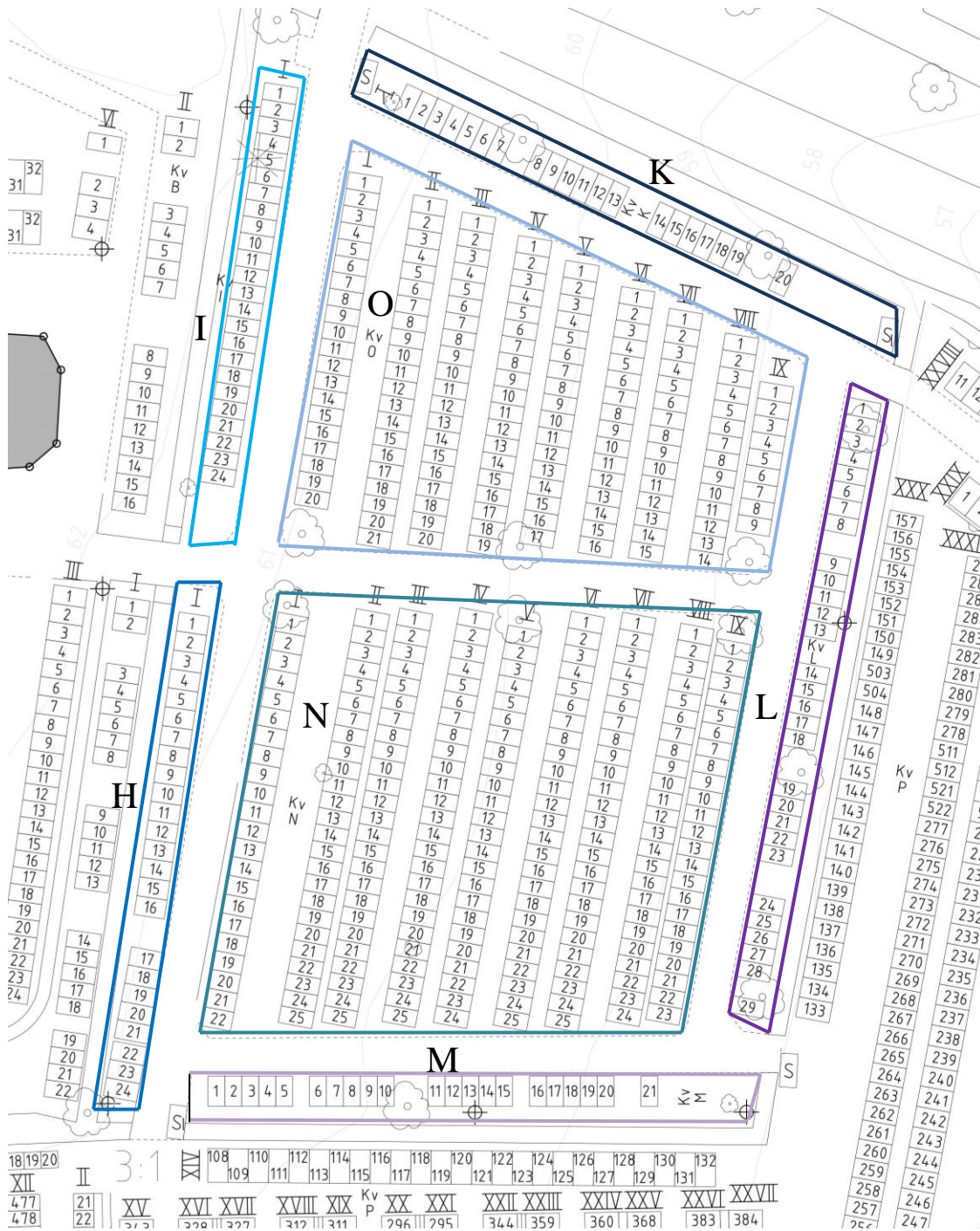
Kvarterets gravvårdsbestånd är huvudsakligen från 1930-1960-tal. Ett fåtal större gravvårdar vända mot mittgången, visar på att de gravsatta tillhörde socknens mer välbeställda invånare. Gravvårdarna utgör och ger bitvis tillsammans med vårdarna på motsatt sida om grusgången (kvarter D), en homogen och tidstypisk inramning av grusgången. Träd, buskar och planteringar har sedan kyrkogårdarna började planläggas utgjort ett naturligt inslag vilket kan ses vid en jämförelse med äldre fotografier.

Rekommendationer

Raden med gravvårdar längs grusgången kompletteras med nya gravvårdar lika befintliga för att förstärka den historiska prägel. I kvarteret finns riklig vegetation i olika höjdnivåer som tillsammans med den grusgång som delar kvarteret frambringar en parkliknande karaktär. Av betydande vikt blir att värna om växtligheten i kvarteret då denna dels har en historisk betydelse lik väl som en motvikt till den nya planerade askgravplatsen på motsatt sida grusgången. Den plattrad i nord-sydlig riktning som delar kvarter G och C kan med fördel ersättas av en grusgång.

Kvarter H-O

Denna del av Kyrkogården sluttar svagt mot öster och omgärdas av en mur i kallmurningsteknik bestående av huggen och obearbetad natursten. Muren är i söder, norr och öster högre och på krönet beväxt med sedumväxter. I öster utgörs muren av en låg stödmur mot gamla kyrkogården och består av huggna rektangulära stenblock. En grusgång löper parallellt med och innanför muren samt ytterligare en gång i västöstlig riktning som delar den östra nedre delen i två delar. Två rader med äldre träd kantar mittgången som leder in på den äldre delen av kyrkogården via östra entrén. Kvarteren i utvidgningen nås även genom öppningar i nordöstra, sydöstra samt sydvästra delen av muren. Gravvårdar från olika tidsperioder finns längs med murarna samt i de sammanhängande gräsyrtorna. Utvidgningen från 1912-1914 ramades in genom en omgivande trädkrans.

Ovanstående karta visar kvarteren på den östra utvidgningen som genomfördes 1912-1914.

Kvarter H

Kvarter H, som löper strax nedanför stödmuren i öst och går i nord sydlig riktning består av större familjegravar. Här förekommer en flora av titlar från olika samhällsskikt, av vilka bör nämnas; professor, kyrkvård och skraddarmästare. Gravvårdarna ligger i en sammanhängande gräsyta och består till stor del av tidstypiskt höga samt olikformade gravstenar från sekelskiftet.

Kvarter H längs stödmuren, flertalet vårdar står kvar, stenramar och häckar har efter tid rationaliserats bort till förmån för enklare underhåll.

Foto från 1927. I förgrunden det delvis nyanlagda sydöstra kvarteret (idag kv. N). Fotograf: Sam Lindskog. Källa: ÖLM.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

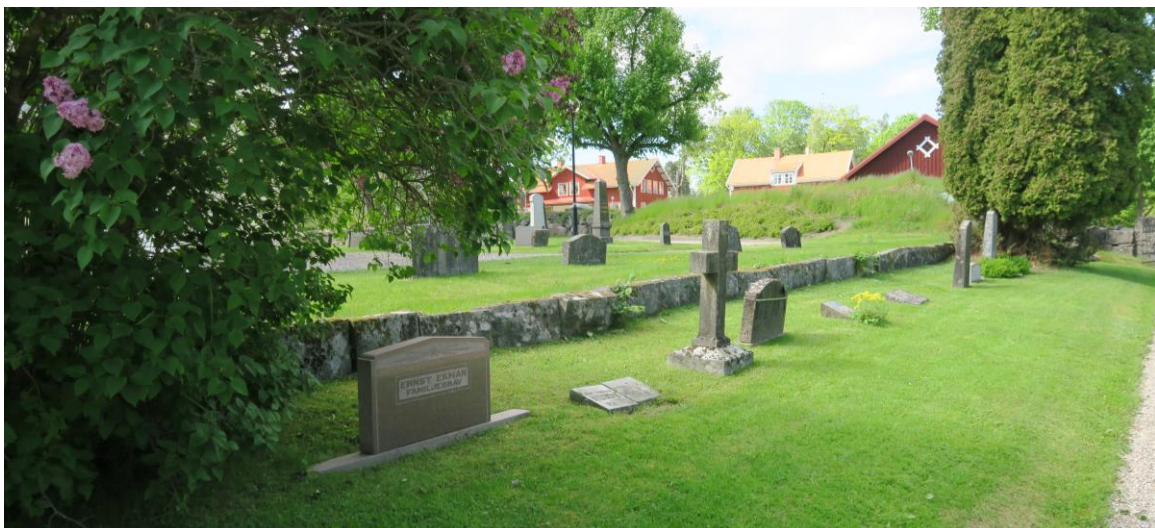
Raden är homogen och välbevarad. Stenramar har avlägsnats till förmån för ett mer lättskött kvarter. Linjen med gravar speglar det sena 1800-talets tidsideal med höga gravstenar där bland annat vårdar av kalksten börjat ersättas av granit och diabas i allt högre utsträckning. Formen är olika från den mer vanligt förekommande stenen med brutet krön, polerad farmsida med sockel och bas, till efterföljaren från 1900-talets början med rundat eller ett mer oregelbundet format krön med grövre bearbetad yta. I kvarteret finns även mindre gravstenar från 1900-talets första årtionden (i de flesta fall fram till 1930-talet) fortfarande högre än bredare samt med oregelbundet eller profilerat krön. Inga senare gravstenar har tillförts kvarteret.

Rekommendationer

Rekommendationen är att inga nya gravvårdar tillförs detta kvarter.

Kvarter I

Kvarter I löper strax nedanför stödmuren i öster och är beläget i en nord-sydlig riktning. Kvarteret består till större delen av familjegravar av varierande utformning men tidstypiska för sin samtid. I norr och södra hörnet växer syren och Tuija Mellan kvarteret norra del och grinden finns ett bisättningsrum uppfört på 1970-talet.

Kvarter I från söder.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret är välbevarat och utgör en karaktärskapande del av kyrkogårdens östra utvidgning.

Rekommendationer

Kvarterets närhet till en av kyrkogårdens entréer gör anspråk på en representativitet och bör därför bli föremål för särskild omsorg om dess karaktärsbevarande inslag liksom dess utformning.

Befintliga gravvårdar som inte tagits med i inventeringen kan med fördel återanvändas, endast inskriptionsytan bör då omarbetas. Eventuella nya stenar som tillförs kvarteret bör anpassas i sin utformning till befintliga stenar. Två mindre gravstenar ligger oroväckande nära ett barrträd. Om gravrätten upphört kan gravstenarna flyttas en bit från trädet beroende på ålder och dess karaktärsskapande inslag.

Kvarter K-M

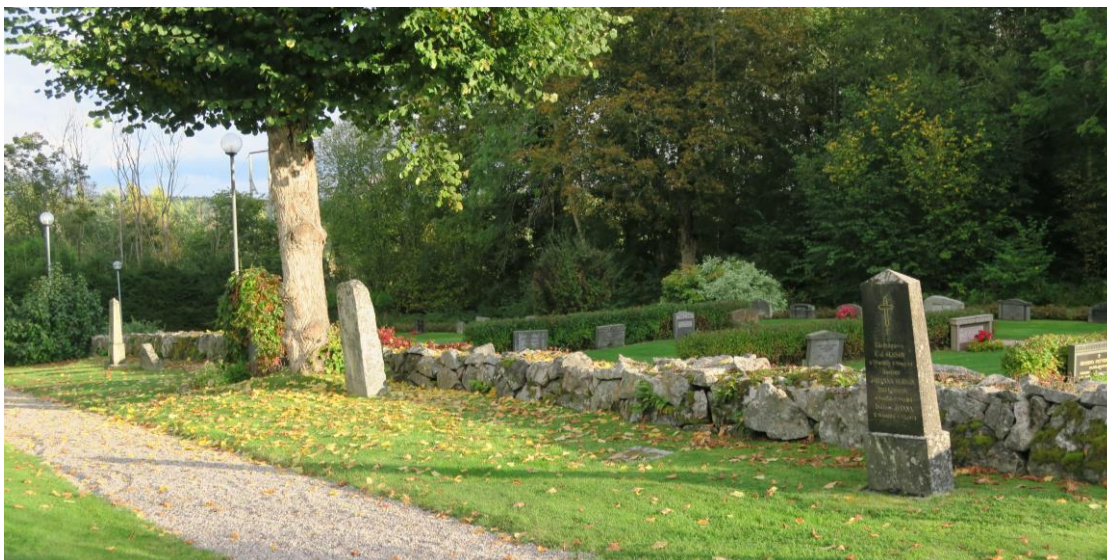
Kvarteren löper längs insidan av den omgivande muren och består till största delen av familjegravar. Delar av en äldre trädkrans finns längs östra samt norra muren. Gravvårdarna är från tidigt 1900-tal och fram till 1940-talet. Någon gravsten från senare tid har tillkommit. Gravvårdarna har varierande storlek och utformning, höga med brutet krön från tidigt 1900-tal till efterkrigstidens låga breda med symmetrisk dekor. Mot öster står gravvårdarna glest. Tidigare har flertalet av gravvårdarna i kvarteret haft stenram där den kvarvarande stenen har utgjort ramens bakre del.

Kvarter K längs norra muren.

Kvarter L längs östra muren.

Kvarter M längs södra muren.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteren utmärker sig idag genom en variationsrikedom bland gravvårdarna som tillsammans med de centralt liggande kvarteren utgör en viktig del av kyrkogården, dels på grund av dess klara åtskillnad mellan de större köpta gravarna längs muren och de centralt placerade mindre gravvårdarna och linjegravarna. Kvarterets disposition med raka grusade gångar, en kortare allé samt en trädkrans är element som är vanligt förekommande på landsortskyrkogårdar från 1800-talets senare del.

Rekommendationer

Nya gravvårdar kan tillföras dessa kvarter men nya stenar bör anpassas i storlek och utformning till de intilliggande stenarna.

Kvarter N

Kvarter N hänger samman med kvarter O trots att området delas av en allé. Området öster om kyrkan utvidgades i början av 1910-talet för att ge plats åt linjegravarna. Mot grusgången i väster finns dock en rad med familjegravar. Gravvårdarna är placerade i nordsydlig sträckning/riktning.

Linjegravsvårdarna utgörs av (övervägande) små tidstypiska stenar från 1918 och fram till 1933. Här finns även några få gravar där man gravsatt flera personer. Några få buskar står kvar som markerar platsen för tidigare gravvårdar där nu träkors eller gravsten saknas. Linjegravskvarteren har på de allra flesta ställen fått ge vika för nya gravkvarter/vårdar.

Kvarter N från sydöst.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret är i sin helhet välbevarat med en enhetlig samt tidstypisk karaktär och visar mycket tydligt på det tidigare linjegravssystemet. Kvarteret är tillsammans med kvarter N ett viktigt tidsdokument över ett tidigare vanligt förekommande begravningskick. Gravstenarna har i flera fall samma utformning och dekor likt sina högresta förebilder.

Rekommendationer

Inga nya stenar bör tillföras detta kvarter. Trots påtagliga tomrum och ofullständiga linjer mellan vårdar/stenar gynnas kvarterens särdrag av frånfallet, karaktären skulle komma att påverkas negativt med en nedsatt historisk prägel.

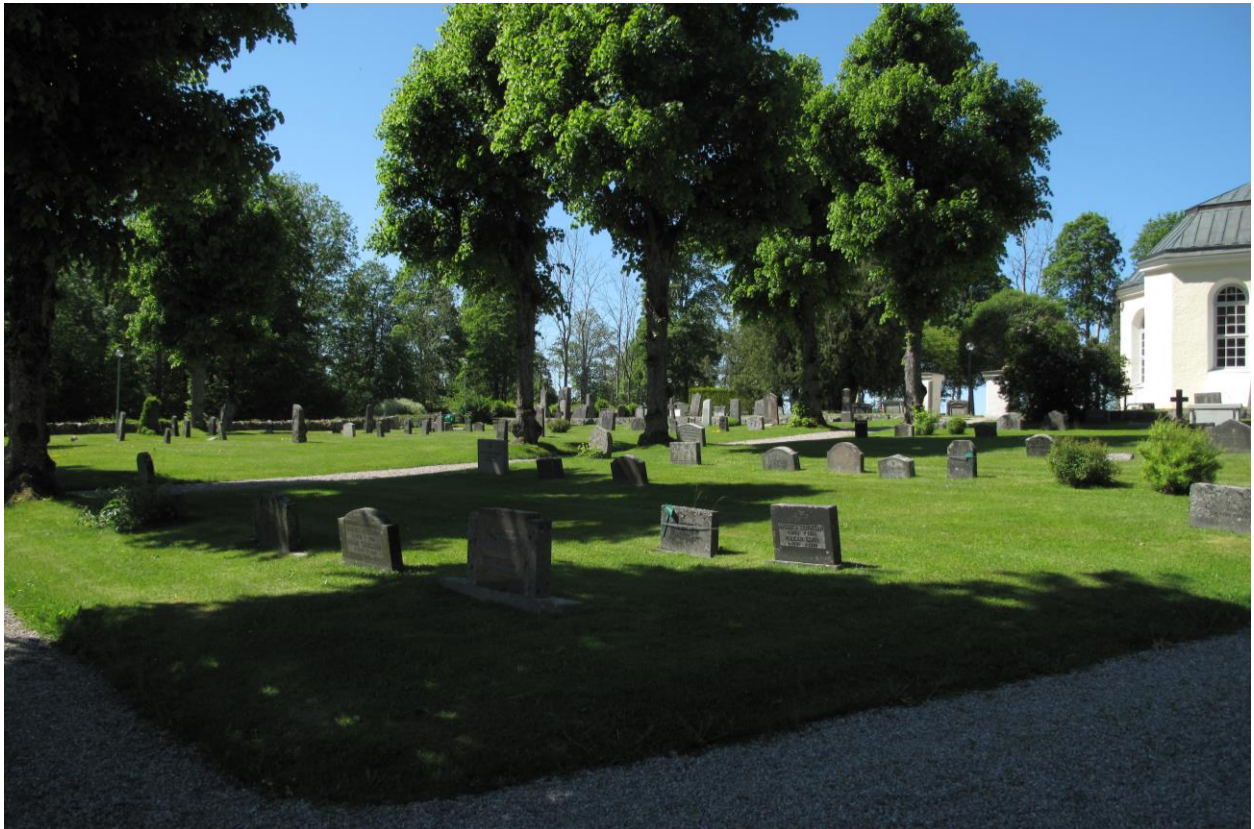
Mellan kvarter N och O leder en grusad gång i öst-västlig riktning. Träden har stor betydelse för östra utvidgningens enighet.

Kvarter O

Kvarter O utgör det andra av de två linjegravskvarteren på denna del av kyrkogården. Mot grusgången i väster och öster finns en rad med familjegravar. Gravvårdarna är placerade i nord sydlig riktning.

Linjegravsvårdarna utgörs övervägande av små tidstypiska stenar från 1934 – 1944. Här finns även någon senare tillkommen sten. Några få buskar finns vilka troligen är rester från övergivna gravar där gravsten eller kors saknas.

Titlar förekommer i kvarteret som till exempel ”Grenadjär”.

Kvarter O från nordöst.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret är i sin helhet välbevarat med en enhetlig samt tidstypisk karaktär och visar mycket tydligt på det tidigare linjegravssystemet. Kvarteret är tillsammans med kvarter N ett viktigt tidsdokument över ett tidigare vanligt förekommande begravningskick. Gravstenarna har i flera fall samma utformning och dekor likt sina högresta förebilder.

Rekommendationer

Inga nya gravar bör tillföras eller avlägsnas detta kvarter.

Kvarter P

Kvarteret som anlades under 1950-talet är det största kvarteret med flest gravvårdar. Kvarteret är vidsträckt med en utbredning söder och öster om kyrkan och som i sin helhet omsluter kyrkogårdens inre sydöstra delar. Kvarteret gränsar i söder mot den äldre stödmuren vilken övergår vid östra utvidgningen till en fristående mur. I öster gränsar kvarteret mot östra delen av samma mur.

Övriga sidor av kvarteret ramas in av höga häckar av bland annat gran och tuija. Södra kvartersdelen präglas av stora sammanhängande gräsytor, gravvårdar som ligger pryddligt i rad med avskiljande rygghäckar av bland annat rosenspirea i nordsydlig riktning och i rät vinkel söder om grusgången i öst-västlig riktning.

Gravvårdarna i södra delen är huvudsakligen från 1950-1970-tal. De tidigaste gravstenarna har symmetrisk dekor och rundat, svagt brutet eller rakt krön för att under 1960-talet få en mer osymmetriskt placerad dekor och ett rakare krön.

Ovanstående karta och bild visar kvarter P. Bilden tagen från NV.

Utmärkande för kvartersdelen åt öster är en strikt linjär öppenhet mellan de långa raderna av gravvårdar. Gravvårdarna står i en sammanhängande gräsyta samt längs kvarterets murar och häckar. Enstaka titlar förekommer.

Kvarteret har en grusgång som löper parallellt med häcken. Kvarteret nås från den äldre delens södra entré samt via öppningar i södra, sydöstra samt nordöstra delen av muren. Två ingångar med delvis smidda grindar finns även i den östra häcken.

Delvis smidd grind i sydöstra hörnet. Grindstolpar i granit med flackt pyramidformade krön.

Sydöstra delen av kvarter P.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Utmärkande för efterkrigstiden är att gravarna har karaktär av uniformitet. Efter införandet om bestämmelser om maxhöjd kom gravvårdarna att bli jämnhöga, d.v.s. relativt låga och breda. Stenens bredd kom istället att uttrycka status på den gravsatta och dess familj. Dekoren var ofta symmetrisk och klassicistisk för att under 1960-talet övergå till asymmetri och ofta med ett dekorelement på endast ena sidan av inskriptionen.¹ I sydöstra delen av kyrkogården syns tydligt de olika tids- och stilidealerna samt att bruket med att använda titlar markant avtog under mellan- och efterkrigstiden.

De nedre gravraderna i kvarterets östra del, vända mot gången har karaktär av linjegravar. Centralt i kvarteret bör det ha funnits en grusgång i mitten samt rygghäckar mellan de dubbla raderna. I denna del av kvarteret finns små gravstenar som är typiska för 1950-talet. Mot ytterkanterna, längs med murar och häckar ses familjegravar.

Rekommendationer

Kvarteret har i dess östra del behållit något av en äldre disposition med större familjegravar längs den yttre häcken och något enklare gravvårdar inne i den sammanhängande gräsytan. Det är inte möjligt att ”läsa” kvarteret varför man inför eventuella borttagande av gravstenar bör göra ett noggrant övervägande angående den nytillkomna stenens placering och anpassning till raden. Rekommendationen blir att försöka sträva efter en sammanhållande rad eller del av rad där både årtal och stenens form, storlek och dekor beaktas. Om möjligt är det bra om stenarna får stå kvar och återanvändas.

¹ Andréasson, A. (2009-09-08) Gravstenskronologi – kortversion.
http://archaeogarden.se/Sten/Gravstenskronologi_kort_090915.pdf (2015-09-25)

Nya kyrkogården

Senaste utvidgningen skedde under 1970-talet och förlades norr om kyrkan och vägen och öster om det stora uthus placerat i nordsydlig riktning. Vid anläggandet fylldes sluttningen ut för att åstadkomma en flackare lutning. Entrén är placerad i sydvästra hörnet och har smala grindstolpar.

Utvidgningen omgärdas av en granhäck. Ett asfalterat gångsystem ramar in kyrkogården i tre enheter med tre kvarter i vardera, numrerade 1-9.

Kvarteren i sin tur ramar in av en häck med en öppen yta mot öster. Träd är planterade i anslutning till kvartershäckarnas bakre sida undantaget femte kvarteret där träd växer i kvarteret samt att gräset lämnats att partiellt växa högt. Kvarteret har övervägande andel urngravar.

Kvarter 2, 3, 8 samt 9 saknar gravstenar. I övriga kvarter finns fler eller ett fåtal gravstenar, samtliga vända mot öst. Gravstenarna är från perioden från 1970-tal fram till dags datum.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Utvidgningen är av senare datum och kvarteren följer tidens anda. På grund av dess ringa ålder har inga gravstenar tagits med i inventeringen.

Kvarter 1.

Kvarter 5 har en något mer fri utformning med träd inne i kvarteret liksom högre växande gräs.

PERSONHISTORISK INVENTERING

Kommentar: Nedanstående gravvårdar är endast ett urval av personer av lokalhistoriskt intresse. Av praktiska skäl rymmer inte rapporten alla de lokalhistoriskt intressanta personer som funnits, utöver de som nedan är angivna. Önskvärt är att församlingen fyller på med personhistoriska uppgifter så att de bevaras för framtiden. I förteckningen är inte endast prominenta personer medtagna utan även representanter från de något mer anonyma sockeninnevånarna.

Uppgifterna är hämtade från skriften Axbergs socken och dess minnen. författad av Sven Harry Larsson, samt muntliga uppgifter lämnade av Inger Jansson och Margareta Johansson.

Kvarter A

Kvarter A, rad 2

Grav nummer: 1,2

Bruksinspektör vid Erik Medin, Kvinnersta och fader till professor Oskar Medin. (kvarter. H rad 1).

Kvarter A, rad 2

Grav nummer: 5,6

Prosten Lars Hallgren en av församlingen uppskattad prost som hade det latinska språket som specialitet. Med sina söner talade han endast latin. Bildade en skarpskytteförening.

Kvarter A, rad 2

Grav nummer: 13,14,15

Sophie Jansson var fotograf och tog kort på personer i bygden.

Kvarter B

Kvarter B, Graven finns ej med i gravregistret rad 1

Häradsdomare Carl Jansson, Damsättersgårdarna

Innehavare av en mängd förtroendeuppdrag i kommunens tjänst. Han finns omnämnd i boken "Axbergs socken och dess minnen" som socknens "allt-i- allo".

Kvarter C

Kvarter C, rad 2

Gravnummer: 7,8

Bernhard Agaton Kjellmark. Slottsprekikant vid Gripsholms slott 1872 på konungens kallelse. Kyrkoherde i Axberg 1879. Medverkade även till skolornas utveckling.

Kvarter D

Kvarter D, rad 1

Gravnummer: 3

Förman George Steele. Förman vid "Sveriges första järnväg" Köping-Hult banan. Vid banbygget var förmännen ofta engelsmän.

Kvarter D, rad 5

Gravnummer: 19,21

Ervalla gumman Hulda Larsson (Amandus Larssons grav) kallades Ervalla-Gumman och var en så kallad klok gumma som bodde på Mamre. Dessa kloka gummor som fanns i vissa byar ansågs kunna bota sjukdomar och krämpor.

Kvarter E

Kvarter E, rad 1

Gravnummer: 6,7

Åkeriägare E.V. Eriksson, Grindtorp, startade familjeföretaget 1941. Företaget som började transportera varor med häst och vagn har nu en vidsträckt transportverksamhet med utgångspunkt från Örebro.

Kvarter F

Kvarter F, rad 6

Gravnummer: saknas (graven finns inte med i gravregistret), mellan nr 2-4

C.J. Carlsson, grosshandlare i spannmål samt allehanda bönderna behövde. Sigtuna Gård.

Kvarter G

Kvarter: G, rad 4

Grav nummer: 4,5

Axel Hofgren var tunnbindare vid Dylta Bruk.

Kvarter: G, rad 4

Grav nummer: 6,7

Samuel Hofgren var tunnbindare vid Dylta Bruk.

Kvarter: G, rad?

Grav nummer: 7 eller 8

Anna Lisa Järd var lärarinna i Ölmbrotorps skola, bildade bokcirkel.

Kvarter H

Kvarter H, rad 1

Gravnummer: ej med i gravregistret.

F.d. professor vid Karolinska institutet i Stockholm, Oskar Medin grundade tillsammans med hustrun Gerda Medinska barnhemmet i Ervalla samt verkade för en förskola i Ölmbrotorp, Medinska förskolan.

Kvarter I

Kvarter: I, rad 1

Grav nummer: 19 eller 20 (graven saknas i gravregistret)

J.A. Johansson hade speceri- och diversehandeln i Dylta. Hustrun Anna-Sofia Johansson (f. 2/12 1858 d. 1946) utbildade sig till barnmorska i Stockholm och blev därefter anställd av socknen. Anna-Sofia fick själv 15 barn.

Kvarter K

Kvarter K, rad

Gravnummer: 6,7.

L.E. Pettersson arbetade på Rödfärags bruket i Dylta. Hustrun bidrog till försörjningen genom att tvätta åt bruket. Enligt uppgift bar hon hem tvätten i förklädet. De bodde på ett torp, Granliden.

Kvarter K, rad 1

Gravnummer: 17-19

Inspektoren på Dylta bruk, Oscar Svensson, var förutom inspektorssysslan verksam som lärare vid den, år 1919 inrättade yrkesskolan.

Kvarter N

Kvarter: N, rad 1

Grav nummer: 1

Magnhild Bergenklint var guvernant på Dylta Bruk.

Kvarter O

Kvarter O, rad 1

Gravnummer: 1

Journalisten Sven Harry Larsson. Han var fosterson och dog i unga år i TBC. Under sitt korta liv skrev han boken "Axbergs socken och dess minnen" samt i Nerikes Allehanda.

Kvarter O, rad 9

Gravnummer: 8,9

G. Florén och Elin Florén förestod ålderdomshemmet för fattighjon i Brunnsjötorp som inrättades 1904.

Kvarter P

Kvarter P, rad 13

Gravnummer: 493,494

Algot Nordin var knotknackare. Människor kom ända från Stockholm för att bli hjälpta av honom. Algot bodde på Arrud.

Kvarter P, rad 11

Gravnummer: 474

Herman Svedberg levde ensam och försörjde sig som skrot-och lumphandlare.

Kvarter P, rad 12

Gravnummer: 483,485

Carl-David Skagerlund var riksdagsman för folkpartiet.

Gunnar Skagerlund var landstingspolitiker.

Kvarter P, rad 30

Gravnummer: 149

Hildur Hjort är en av dessa anonyma kvinnor som levde ensamma och livnärde sig bland annat på sömmerskearbete. Hildur bodde på Dylta.

Kvarter P, rad 31

Gravnummer:255,256

Kalkbruksarbetaren Erik Andersson, gift med Aina, arbetade på Strå Kalkbruk. Familjen bodde på ett litet ställe, Källtorp med potatisland. Hustrun var hemmafru. En typisk arbetarfamilj under industrialismens tidevarv.

Kvarter P, rad 28

Gravnummer: 15,16

Ruben Karlström efterträdde paret Florén som föreståndare för ålderdomshemmet för fattighjon.

BRISTER OCH ÅTGÄRDER

Den gravvård som värderats som kulturhistoriskt värdefull men som saknar gravnummer har givits en bokstavsbenämning på gravkartan under aktuellt kapitel i rapporten. Information finns även på blanketten över den kulturhistoriskt värdefulla gravvården.

Gravvårdar av kalksten

På Axberg kyrkogård finns gravstenar och hållar av kalksten som alla, oavsett skick, är medtagna i inventeringen.

Gravvårdarna åldras och det är skillnad på olika stensorters motståndskraft. Kalkstenen är en sedimentär bergart med en porös sammansättning. Skikten har olika hårdhet så skadorna uppstår därför selektivt i svaga zoner med sprickor, skiktning och vittring. Den synliga skadan är oftast ett resultat av flera samverkande nedbrytningsfaktorer.

Kalkstenen är känslig i samband med att den blir fuktig under höst- och vintertid. När vatten som trängt in i stenen fryser spränger den sönder stenen. Andra skadeorsaker kan vara att utfällningar sker i form av salt som spränger sönder stenen. Vittring kan även ske kemiskt genom reaktion på grund av föroreningar i luft och regn.

De gravvårdar av kalksten som är kulturhistoriskt värdefulla bör så snart som möjligt få någon form av skydd, exempelvis i form av en huv av trä, plåt eller kopparplåt. Som ett nästa steg bör en konservator eller sakkunnig konsulteras för lämplig åtgärd. I ett antal fall behövs akuta insatser för att rädda gravvården.

Bilderna ovan visar på olika skador som flera av gravvårdar av kalksten kan ha. Vittring, skador efter frostsprängning, sprickor m.m.

Gravvårdar av järn/gjutjärn - industrihistoria

Konsten att gjuta i järn är sedan länge känd och på 1600-talet infördes gjutna gravhällar av järn där materialtillgång och ekonomiska förutsättningar fanns. Under 1800-talets andra hälft utvecklades gjutjärnstekniken samtidigt som priset på järn sjönk. Av gjutjärnet konstruerades allt från bärande konstruktioner som broar, byggnadselement, till mindre bruksföremål och inte minst gravvårdar. Gravvårdarna blev ett sätt för den välsituerade medelklassen i staden och den mer välbeställda landsortsbefolkningen att visa på sin betydelse även efter sin bortgång.

Att gjuta i form krävde både en formgivare, modellsnickare och gjutare vilket visar på hantverkets betydelse. Varje gravmonument hade dessutom sina egna specifika dekorelement och symboler samt inskription vilket gjorde den unik. I slutet på 1800-talet blev gjutjärnet omodernt då intresset för det naturliga ökade och det smidda järnet åter blev populärt. Staket, monument och urnor från denna begränsade period är därför ett viktigt arv; över stilhistorien, materialet samt över industrialismen. Oftast saknas uppgifter om formgivare, vilka modeller som producerades samt vilka gjuterier som fanns. Kyrkogårdarnas bevarade gravvårdar av gjutjärn utgör därför ett slags anonymt produkt- och företagsregister över modeller, formgivare och gjuterier.

Ideérna till modellerna kom från olika håll, i Dalsland och Göteborg² var de gjutna gravmonumenten en försvenskning av franska och engelska förebilder. Gravvårdarnas utformning påverkades även av till Sverige inflyttade smeder, studieresor till andra länder samt av de kringflyttande gjutarna och smedernas återanvändande av modeller.

Med tanke på spridningen av de inom industrin producerade föremålen ligger det nära att tänka sig att modellerna även var vanligt förekommande i Närke. Järnet är Bergslagens material vilket på ett naturligt och självklart sätt visar sig på kyrkogårdarna i form av både

² Herjulfsdotter, R. (2012) *Kulturhistorisk undersökning 2012, Gravanordningar av gjutjärn*. På uppdrag av Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation.

gjutna hällar och smidda kors. I de närbelägna orterna Ramsberg och Lindesberg återfinns bl.a. gjutna hällar från sent 1600-tal och 1700-tal.

Vård av gjutna gravvårdar

Gjutet järn är sprödare än det smidda och kan gå av eller skadas på annat sätt. Rost är dock den vanligaste skadan på gjutjärn. Där olika järndelar fogats samma, vid borrhål eller där järnet befinner sig vid eller i närheten av mark ökar risken för rost. Sättningskador är en annan orsak till skada, ofta i samband med tjällossning.

Obehandlat gjutjärn kan behållas ommålat men kräver då rostskyddsbehandling av något slag. Målat gjutjärn borstas rent från rost, grundmålas två gånger med blymönja samt slutstryks två gånger med linoljefärg.

Gamla lagningar utgör ett tidsdokument och bör inte röras/åtgärdas. Trasiga delar kan lödas alternativt svetsas samman, vilken metod som används är beroende av järnets kondition. Innan åtgärd konsulteras alltid sakkunnig alternativt en konservator.

På Riksantikvarieämbetets (RAÄ) webbplats, www.raa.se, kan skriften ”Vård av gravstenar” laddas ned kostnadsfritt. Skriften berör både olika skador, förbyggande åtgärder, rengöring etc.

<http://saml.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/504/9789172096721.pdf?sequence=5>

*Gravsättning
från 1930-talet
på Axbergs
kyrkogård.
Källa: OLM*

SLUTORD

Kyrkogården har en tydlig kvartersindelning och med anläggandet av den nya askurnlunden struktureras även södra sidan upp och kvarteren får en tydlig indelning där anordnande av rygghäckar och grusgångar placerar gravvårdarna i ett sammanhang. Karakteristiskt för den äldre kyrkogården samt östra utvidgningen är den inramande muren, den delvis bevarade trädkransen, grusgångarna, terrassgraven i sydvästra hörnet, den homogena första kvarteret liksom linjegravskvarteren med dess ”allé” samt omgärdning av köpegravar.

Kyrkogårdens två välbevarade linjegravskvarter är ovanliga och viktiga ur ett pedagogiskt perspektiv där de trots senare uppblandning visar på begravningsskicket för mindre bemedlade liksom på stilhistorien i ett mindre format.

Det är viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär samt gravvårdar från olika tider utan att förhindra en anpassad utveckling av kyrkogården, det är naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får nya ägare. Ur detta perspektiv borde värlarbetade gravstenar med konstnärlig utsmyckning, traditionella symboler eller en ovanlig eller dyrbar stensort vara faktorer som gör återlämnade gravvårdar attraktiva för återanvändning.

Märkbart bland titlarna är relationen till Godset Kvinnersta och Dylta Bruk som har gett upphov till titlar som Bruksinspektör, Bruksförvaltare och Godsägare. Titlar som ingenjör, postmästare, journalist, professor och Grenadjär sticker ut bland de övriga så vanligt förekommande titlarna såsom hemmansägare, nämndeman och titlar relaterade till kyrkans förvaltning.

Den nu genomförda inventeringen av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar är avsedd att användas som ett hjälpmedel vid upprättandet av en bevarande/kulturvårdsplan för kyrkogården. I arbetet med planen för kyrkogården och/eller de enskilda gravvårdarna är Örebro läns museum gärna en samtalspart. Som stöd i arbetet med kyrkogården används med fördel Centrala Gravvårdskommitténs skrift; *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Bucht, E. (1992) *Kyrkogårdens gröna kulturarv*
Alnarp: MOVIUM

Larsson, Sven-Harry (1923, nyutgåva, 1985) *Axbergs socken och dess minnen*
Fjugesta: Bråmsgård

Lundberg, E. m fl. (1949) *Sveriges kyrkor Konsthistoriskt inventarium*
Stockholm: Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag.

Borg, A, *Inventering av kyrkor i Örebro kommun, Örebro län, Strängnäs stift* (2005).

Herjulfsdotter, R. *Kulturhistorisk undersökning 2012, Gravanordningar av gjutjärn*. På uppdrag av Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation. (2012)